

рад на ономастици овог краја и њеном повезивању са осталим областима црноморског приморја и другим крајевима античког света.⁹

Наведене замерке — од којих се најозбиљнија, недостатак илустративног материјала, може најлакше отклонити једном допунском свеском — не смањују вредност Корпуса Боспорских натписа. Ово дело ће несумњиво пружити велике користи науци.

Ф. Папазоглу, Београд.

В. БЕШЕВЛИЕВ, ПРОУЧВАНИЯ ВЪРХУ ЛИЧНИТЕ ИМЕНА У ТРАКИТЕ (Българска Академия на науките, Археологически Институт, Епиграфска поредица № 8), София 1965, 130 стр.

Иако наслов „Истраживања о личним именима код Трачана“ не открива то непосредно, проблем хеленизације и романизације Трачана је основна тема Бешевлијева дела. Свих девет поглавља његове занимљиве књижице прожете су истом мишљу: доказати да су Трачани, упркос вишевековном утицају грчке културе и исто тако вишевековном животу под римском влашћу, сачували своју народност и свој језик до краја антике и да је тек у симбиози са словенским живљем извршена асимилација трачких маса.

Основну грађу истраживања чини ономастика. Имена се не испитују издвојено, са језичке стране, већ у својим међусобним односима (грчка и латинска према домородачким), у склопу појединих породица. Слика би била много правилнија и резултати прецизнији да су разматрања вршена у оквирама већих заједница, села и градова, и да се приликом коришћења ономастичке грађе са више система водило рачуна о томе из које области и из каквог насеља она потиче. Анализа такве врсте је много тежа, али би она сигурно била и плодноснија. На примерима које ћемо ниже навести видеће се оправданост ове наше замерке.

У првој глави Б. испитује родослове трачких краљевских породица. Из њих се види да код Трачана није постојало неко строго правило приликом давања личних имена — што се уосталом може запазити и на именима обичних Трачана, посведочених у натписима. Као и код других индоевропских народа, дете је могло да добије име по оцу, по деди, по стрицу, али и име потпуно ново у породици. Чести су случајеви да се у именима најближих сродника појави по један део дводелног имена (Мисарог — Mucatralis; Mucatralis — Dalutralis). На основу ових запажања, Б. утврђује везе међу посведоченим краљевским родовима.

⁹ На преко 60 страна индекс обухвата, ако се рачуна просечно по 50 до 60 лица на свакој страни, око три и по хиљада лица, односно око две хиљаде имена (просечно по 30 на страни). Индекс је рађен врло брижљиво и корисно је што су у њему забележена сродства међу појединим лицима. Међутим, начин на који су ознаке сродства скраћене није увек најсрећнији. Најчешће је то мало почетно слово одговарајуће грчке речи (на пр. $\acute{\upsilon}$ = $\upsilon\acute{\iota}\acute{o}\varsigma$, γ = $\gamma\upsilon\nu\eta$), али се понекад појављује и велико слово с тачком ("Αχις Γ. Δημοφώντος = "Αχις, $\gamma\upsilon\nu\eta$ Δημοφώντος, или "Αχις Μ. Ἀγαλῆματος, читај $\mu\eta\tau\eta\rho$ ...), што, на први поглед, чини утисак посебне ономастичке формуле са некаквим средњим именом и збуњује читаоца. Исто тако смета што се код овако састављеног индекса не види одмах да ли ознака сродства стоји на самом натпису или не (код имена с патронимиком, код којих је сродничка веза сама по себи јасна).

У следећим главама, II—VI, истражују се грчка и латинска имена код Трачана, затим полатињена и погрчена трачка имена, редослед разнородних имена у истој породици и, најзад, узроци прихватања грчких односно латинских имена код Трачана. Ова поглавља чине у извесном смислу једну целину. Заједничка им је основна поставка да су разни мотиви могли да наведу трачке родитеље да својој деци даду грчка или латинска имена, док је обрнути случај, давање трачких имена у породици Грка, сем код мешовитих бракова, био такоређи искључен. Из чега следи да су многи носиоци грчких односно латинских имена у Тракији морали бити Трачани.

Грчка имена Б. дели на теофорна (Apollonides, Dionysios, Artemidora итд.), историјска (Alexandros, Lysimachos, Demosthenes и сл.) и обична (Kleon, Nikandros итд.). Прва су, према Б. чврсто везана за локалне и породичне култове грчких божанстава. Честа имена изведена од имена Аполона објашњавају се улогом заштитника физичког одгоја дечака коју је овај бог имао у гимназијама и палестрама.¹ Занимљива је напомена Б. да су до римског освајања код Трачана грчка лична имена била искључиво теофорна (стр. 21). Нажалост, ово се запажање не може проверити, јер Б. није извршио разврставање ономастике по епохама и областима, па се из његове расправе не види која су грчка имена позната из предримског доба и колико их је из саме Тракије односно трачко-македонског и црноморског приморја, а колико из других земаља. Имена Трачана посведочена у Египту, Малој Азији и Грчкој не могу се разматрати упоредо са осталом грађом, како то чини Б., јер су услови за прихватање грчких имена у тим земљама били друкчији него у матичној земљи Трачана.²

Што се тиче имена славних личности, Б. сматра да њихово прихватање од стране Трачана одражава утицај културне традиције, читања историјских дела и одушевљења за подвиге тих личности. Не верујем да би неко у Тракији, у царско доба, назвао своје дете Antiochos из поштовања према селеукидским владарима. Пре ће бити да су се ова имена ширила међу Трачане, као и она „обична“, „путем сродњавања њиховог с Грцима“, путем „погрчавања трачких породица“ или зато што су она звучала „отменије“ и стварала илузију да се припада вишем, културном, владајућем слоју (стр. 24 и 46).

Ширење римских имена вршило се у Тракији, као и у осталим провинцијама, било путем добијања римског грађанског права (tria nomina с трачким когномином), било прихватањем латинских когномина и номина као личних имена, уз задржавање трачке, односно грчке ономастичке формуле (име + патронимик). Што се тиче латинизираних трачких имена на -ianus, -ius, -inus (Mucianus, Mestius, Rhoemetalcianus

¹ Бешевлијеве речи: „носиоци имена изведених од имена овог бога (тј. Аполона) свакако су посећивали као ефеби грчке гимназије и палестре“ (стр. 21), и „код теофорних имена изведених од „Аполон“, може се претпоставити да су њихови носиоци прошли кроз грчке гимназије и палестре и именом истицали своје грчко образовање и културу“ (стр. 41) су очигледно омашка или неспретно формулисана мисао, јер ефеби нису бирали своја имена већ су их добијали од рођења. Имена као Apollonides или Apollonios показују да су родитељи те деце већ били прихватили хеленски начин живота или су бар тежили да га прихвате.

² Није потребно неко посебно објашњење за појаву Трачанина под именом Kassandros Torkou у Солуну, или Lysimachos Bastakiou у Египту (стр. 22). Ово последње име посведочено је у првој половини II века пре нове ере, дакле, много пре римског освајања. Пример показује неопходност да се у оваквим истраживањима грађа распореди по времену и простору.

и сл.), Б. каже (стр. 36) да се она употребљавају скоро искључиво као gentilicia и cognomina. Међутим, примери који се помињу у његовим излагањима на претходним странама показују да су та имена била или когномина (Aug. Celsinus) или обична имена (Mucianus Mucarogeos). Једини случај гентилиција изведеног, према Б., од трачког имена Tarsa, Tarsinus (C. Tarsinnius Fuscus, CIL X, 3656) није из Тракије. На тај начин, питање да ли су и у којој мери у Тракији образована гентилна и породична имена од трачких корена, као што је то био случај у неким илирским крајевима, остаје недовољно расветљено. Латинизирана имена с поменути суфиксима, који имају одређено значење, могла су да се јаве само у једној средини која је говорила латински и чији је званични језик био латински, као што се и хеленизирана трачка имена са суфиксима — *-ων*, *-αρίων* и сл., јављају претежно у грчким црноморским колонијама, у Египту или у Грчкој. Ова имена показују преовлађивање латинског односно грчког у датим срединама.

Грчка и латинска имена сусрећу се највише у привилегованим друштвеним слојевима. Идући за својом основном мишљу, Б. указује на примере Трачана на високим положајима (стратези, архонти, булеути, агораномии и други градски службеници, филарси), чија мешана имена (Apollonios Eptakenthou, Fl. Pompeios Montanos, Aug. Dinedinis) откривају њихово трачко порекло. Ветерани повећавају знатно број домородаца са латинским именима. Временом се долази дотле да се „сви поданици Источног Царства почињу сматрати потомцима Римљана, и онда када не говоре латински“ (стр. 46).

Са седмим поглављем Б. прелази на проблем хеленизације и романизације трачког становништва: расправља о закључцима који се на основу ономастике могу извести о том проблему (гл. VII); испитује сведочанства о одржавању трачког језика у позној антици (гл. VIII); критички се осврће на ставове старијих научника о романизацији Трачана (гл. IX). Најзад, у Закључку сумира резултате својих истраживања.

„Грчка и римска имена не означавају увек и безусловно промену етничке свести“, каже Б., „она не могу да послуже као сигуран доказ романизације или хеленизације“, ... „не могу значити да су њихови носиоци заменили матерњи језик латинским односно грчким“ (стр. 50). То је без сумње тачно. Али ова поставка може имати и обрнути вид: ни за носиоце трачких имена (на пример, Aurelia Zania Antipatra или друга лица која се помињу у Диоклецијановим едиктима, стр. 52 и д.) не може се тврдити да су говорили трачки, а да нису били присвојили као свој латински или грчки. У сваком случају, велики број посведочених трачких имена у познијим вековима римског царства показује недвосмислено одржавање трачког елемента и трачких традиција.³ Проблем је, међутим, у другоме. Б. даје појму хеленизације и романизације много одређенији и ужи смисао него што се то обично чини. По његовом мишљењу, „о романизацији или хеленизацији се може говорити само у случају када неки Трачанин напусти свој језик, прихвати туђе обичаје и културу, промени из основе своју етничку свест и потпуно се асимилира другој народности, и, најзад, прими страно име и то тако да у следећим покољењима трачка имена потпуно ишчезавају у његовој породици“ (стр. 92—93). У свим другим случајевима може се говорити

³ Захваљујући изванредном зборнику грчких натписа из Бугарске, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, I—IV* (1956—1966), којим је Г. Михаилов обогатио науку, може се сада врло лако добити увид у необичну учесталост трачке ономастике у целој Тракији (са изузетком грчких црноморских колонија). На натписима са територије наше земље домородачка имена појављују се много ређе.

о грчком или римском утицају, о преовлађивању грчког или латинског језика и сл., али не о хеленизацији и романизацији.

Да ли је ово сужено значење речи „хеленизација“ и „романизација“, коју предлаже Б., прихватљиво? Оно се можда може применити када је у питању појединца, мада се и у том случају врши извесно преношење у прошлост савремених схватања народности и етничке свести које антика није познавала. Трачанин који је носио грчко име, који је био *archon*, *gymnasiarches*, *bouleutes*, *agonomos* итд., чии су синови као ефеби учествовали у *agones gymnikoi*, у чијој су се кући читала дела Херодота или Лукијана, није постајао Хелен у етничком смислу (то би уствари требало да значи „асимилирање другој народности“ о чему говори Б.). Он је и даље био Трачанин. Али се питам како би ове појаве, које су унеле тако корените промене у његов живот и његова схватања, могле друкчије да се обележе ако не именом „хеленизације“? Чињеница да је краљ Керсоблент дао својим синовима имена *Iolaos* и *Poseidonios*, открива не толико његову пасију према коњичким тркама и поштовање божанстава и хероја заштитника тога спорта (стр. 19), колико, што је много важније и што се не да оспорити, његово прожимање хеленском културом или, простије речено, његово „хеленизирање“. Процес хеленизације морао је трајати без прекида кроз неколико покољења у једној породици да би се матерњи језик сасвим заборавио. И у том случају одржавала су се, прилагођена новом начину живота, верска схватања и старински обичаји. Међутим, без обзира да ли је тај процес био завршен или не, он се не може назвати друкчије до именом хеленизације.

Ако се пак са појединца и одвојене породице пређе на целу етничку заједницу па се под хеленизацијом и романизацијом подразумева потпуно претапање једног варварског народа у Грке односно Римљане (како би следило по Бешевлијевој дефиницији), појмови хеленизације и романизације могли би скоро да буду избрисани из античке историје. Јер резултат вековних утицаја грчке културе и римске власти на варваре нису били нови Хелени и Римљани (без обзира како су они себе називали), већ само хеленизирани Трачани, Сиријци, итд. Чини ми се да суштина проблема лежи управо у специфичности појмова „Хелен“ и „Римљанин“, за које нема паралела у познијем историјском развртку.

Одбацујући Бешевлијево схватање хеленизације и романизације ми не одбацујемо и његов основни закључак о одржавању трачког елемента до краја антике. Уосталом, како се види из критике теорија о романизацији Трачана (стр. 66—68), већина ранијих истраживача је такође рачунала с тим да је један део трачког становништва сачувао свој језик. У вредном материјалу који је Б. сакупио и обрадио у VIII глави има доказа који чине његов закључак неоспорним. Неопходно је, међутим, да се тај закључак нијансира и прецизира.

Хеленизацијом су, као што је познато, били захваћени углавном градови. Довољно је указати на два документа: списак сељака из Пизоса, I G Bulg. III, 2, 1690, у коме се нижу стотине чисто трачких имена, с једне стране, и списак ефеба из Пауталије, I G Bulg. IV, 2074, у коме од 13 младића осморица имају грчка имена (између осталог, појављују се и имена као *Menestheus* и *Aristainetos*), тројица римска (*Markos*, *Iukundos*, *Merkuris*) и само двојица трачка (*Kelsos*, *Mukatralis*), с друге стране, па да се уочи велики контраст града и села, хеленизираног градског живља и сељачких маса које су остале по страни културних струјања. Романизација је такође „угрожавала“ првенствено градове (тачније речено, градови су изникли под дејством ових спољних, утицаја, грчког и римског!), али је и сеоско становништво, у већој или мањој мери, било захваћено оним променама које је, својим посебним системом војне службе, насељавањем ветерана па и цивилном администрацијом, донела римска власт. Преплитање романизације и хеленизације (латински колонисти у равници Филипa потискују у околне планине хеленизиране Тра-

чане; на територијама грчких градова преовлађују у позној антици латински натписи) је једна од специфичности античке Тракије. Друга њена специфичност је свакако јака отпорност трачког елемента, која је дошла до израза у мање приступачним и заосталијим крајевима. У време великих сеоба и насељавања Словена судбина хеленизованог и романизованог градског живља била је везана за судбину њихових градова. Што се тиче сеоског становништва, могуће је да је симбиоза Словена са нероманизованим или површно романизованим Трачанима била лакша него њихово стапање са романизованим слојевима који су се испред њих повлачили у градове и планине. Али, када се говори о Тракији у целини, немогуће је, чини ми се, порећи постојање таквог романизованог становништва.

Уопште узевши, било би много правилније посматрати поједине делове Тракије одвојено. Када би се сав материјал сакупио и распоредио по областима и епохама, можда би се, водећи рачуна о факторима који су утицали на појаву и одржавање тог материјала, могла добити нека приближна слика бројног односа романизованог и нероманизованог становништва. Обрада једне тако сложене теме као што је хеленизација и романизација античке Тракије захтева исцрпност и систематичност коју немају Бешевлијева „Истраживања о личним именима у Трачана“. То објашњава усталом и наслов ове занимљиве и сугестивне књижице: њу треба ценити као допринос осветљавању овог крупног проблема.

Ф. Папазоглу, Београд.

STUDII CLASICE, I (1959) — IX (1968). Societatea de studii clasice din Republica Socialistă România, București

Пре десет година (1958), основано је у Букурешту Друштво за класичне студије Народне Републике Румуније, са задатком да окупи растурене снаге истраживача антике и да да нов импулс систематском проучавању класичних култура и ширењу класичне образованости у Румунији. Лингвисти и филолози, историчари и археолози, епиграфичари и нумизматичари, филозофи и историчари права, наставници класичних језика и преводиоци класичних дела из целе земље нашли су своје место у овом удружењу, које им олакшава остварење научних и стручних планова и усклађује њихове напоре. На радним састанцима који су у протеклом периоду редовно одржавани сваког месеца, предлози за избор нових чланова били су стална тачка дневног реда. Чланство Друштва повећавало се на тај начин из месеца у месец, тако да данас, поред букурештанског одсека, постоје и три филијале Друштва за класичне студије у унутрашњости Румуније, у Клужу (Трансилванија), у Јашимма (Молдавија) и у Констанци (Добруџа).

Већ годину дана после свог оснивања, Друштво за класичне студије Румуније могло је да се појави пред јавност са сопственим органом. Завидна уредност с којом су се од 1959. до данас појавила девет годишта „Studii clasice“, богатство и уједначеност њиховог садржаја, показују да је било оправдано покретање овог заједничког органа за класичне студије у земљи која је већ имала неколико афирмисаних часописа за антику, као што су *Dacia*, *Studii și cercetări de istorie veche* и др. Показало се да је постојала не само добра воља већ и истрајност да се започета активност одржи на висини и даље развија.

„Studii Clasice“ имају врло прегледан распоред градива. Прва два одељка „Расправе и чланци“ и „Белешке и дискусије“ доносе оригиналне прилоге. Следећа четири: „Класичне студије у свету“, „Класичне студије у Румунији“, „Рецензије“ и „Хроника“ су информативног карактера. Пајжња која се њима посвећује и велики простор који им се даје у